

СВЕТЛАНА В. НЕДИЋ

ПАЛАТА БЕОГРАДСКЕ ЗАДРУГЕ

Београдска задруга за међусобно помагање и штедњу основана је 1882. године с намером да припадницима средњег друштвеног слоја омогући узимање позајмица под повољним условима. Године 1890. претворена је у акционарско друштво. Оснивањем Одељења за осигурање 1897. године, постала је први домаћи осигуравајући завод. За напредак Београдске задруге нарочито су заслужна два председника Управног одбора. Од оснивања до 1890. године на том положају је био Ђорђе Вајферт, а од 1897. до 1929. ту дужност је обављао Лука Ђеловић. Под њиховим руководством, Задруга се развила у једну од водећих престоничких банака. Финансирала је београдску привреду, а у своје комитенте убрајала је и Краљевину Србију.¹

Упоредо с развијањем и напредовањем Београдске задруге мењале су се њене пословне просторије. Задруга је започела рад 1. октобра 1882. године у скромном изнајмљеном локалу у Кнез Михаиловој улици број 5.² Одатле се Задруга преселила у сопствену зграду, сазидану 1888. године у данашњој Улици Ђуре Јакшића број 8. Према пројекту архитекте Константина Јовановића, ову приземну грађевину извео је предузимач Андреја Јанковић. Проширивање делатности Задруге захтевало је нове просторије, па је 1897. године на згради подигнут спрат по плану архитекте Милана Капетановића.³

У исто време кад је решила да повећа зграду у Улици Ђуре Јакшића, Управа задруге одлучила је да купи плац за будућу велику грађевину. Бирајући место за ново здање, Управа се определила за Савски крај, који је због близине железничке станице и пристаништа представљао значајан трговачки део Београда. У августу 1904. године од браће Крсмановића, Вује Ранковића и Луке Ђеловића купљено је земљиште на Малој пијаци, које излази на Карађорђеву (данашњи број 48), Херцеговачку и Травничку улицу.⁴

Сл. 1. Палаћа
Београдске задруге,
разгледница из 1926.
године, издање С.
Марковића, Зајреб
(Музеј града Београда,
Ур 1009)

Израда пројекта палате поверена је угледним београдским архитектама Андри Стевановићу и Николи Несторовићу. Београдска задруга је извела зграду у властитој режији. Зидане је почео грађевинар Адолф Шток, а када је он умро, зграду је довршио његов син Јован. Вајани украс палате израдио је ликорезац Фрања Валдман. За декоративно зидно сликарство били су задужени Бора Ковачевић и Доменико д'Андреа, а за слике на стаклу Р. Марковић. Фасаду од вештачког камена, прву у Београду, начинио је Јозеф Гара.⁵

Почетак зидања палате обележен је полагањем камена темељца у недељу, 25. септембра 1905. године, у 10 сати. Присуствовали су чланови Управног и Надзорног одбора, и сви чиновници Београдске задруге. Министарство народне привреде заступао је начелник Марко Трифуновић. На пергаменту узиданом у темељ забележен је датум ове свечаности, капитал Задруге и имена чланова Управе. Поред повеље стављен је по један примерак српског новца.⁶

Зидане је напредовало веома брзо. У фебруару 1907. године Управа је обавестила акционаре да је грађење палате при крају и да ће се Задруга у току исте године преселити у нове просторије.⁷

Отварање палате и двадесетпетогодишњица рада Београдске задруге прослављени су у недељу, 30. септембра 1907. године. У 11 сати у свечаној сали се окупило шест стотина званица. Прославу су увеличали краљ Петар Карађорђевић, престолонаследник Ђорђе, председник Народне скупштине Љуба Јовановић, председник Београдске општине Коста Главинић, министри, генерали и директори банака. После поздравног

говора Луке Ђеловића, приступило се освећењу зграде. Чинодејствовао је митрополит Димитрије са десет свештеника. У обреду је учествовао и мушки хор Београдског певачког друштва, под управом Стевана Мокрањца. Гостима је раздвојена споменица штампана за ову прилику, под насловом *Двадесетпетогодишњица Београдске задруге 1882–1907*. Свечаност је настављена разгледањем палате, а завршена је богатом закуском. У вечерњим часовима здање је било осветљено тробојним сијалицама. За ужи круг званица приређена је вечера.⁸ Сутрадан, у понедељак 1. октобра, почео је редован рад у новој згради.⁹

Палата Београдске задруге је најважније заједничко дело Андре Стевановића и Николе Несторовића, а у исто време и једно од најбољих остварења београдске архитектуре с краја XIX и почетка XX века. Ово здање обједињује раскошан необарокни изглед с функционалним распоредом просторија.¹⁰ Зграда је замишљена као двоспратна грађевина, која поред радног простора Задруге садржи и дућане и станове за издавање. Приликом израде пројекта аутори су се трудили да што више искористе расположиво земљиште, као и да раздвоје поједине функције. Због тога су се определили за сложену основу зграде. Палата се састоји од средњег дела с прочељем у Карађорђевој улици и бочних крила постављених на регулационе линије Херцеговачке и Травничке улице.

На прочељу палате је скулптурама и натписима приказан рад Београдске задруге. Лево и десно од улазних врата исклесане су године почетка и завршетка изградње палате – 1905. и 1907. Изнад врата је извајана глава Меркура. Прочељем доминира велика стаклена

површина, полукружно завршена, испред које се налази балкон. Са обе стране стаклене површине смештена је по једна ниша. У левој је скулптура која представља жену са кошницом, а у десној је фигура младића са свитком. Ово су алегорijske представе делатности Задруге – Одељења за банкарство и Одељења за осигурање, што потврђују и године оснивања ових одељења исписане изнад ниша – изнад леве 1882. а изнад десне 1897. Стаклена површина је надвишена натписом *Београдска задруга*, изнад којег се налази сат. Фасада се завршава вазама и групом скулптура (израђених од цинк-лима, за разлику од оних у нишама које су од вештачког камена). Крунисана женска фигура (персонификација Србије) и четири дечје фигуре (персонификације привредних грана са симболима – тканином, рибом, чекићем и класјем), представљају развитак привреде у Србији, који је Београдска задруга подржавала. Фигуре су постављене испред велике металне куполе, на којој се уздиже јарбол за заставу.

Фасаде из Херцеговачке и Травничке улице одликују се равномерним распоредом отвора и одмерено примењеним декоративним елементима – тимпанонима и лизенама. У приземљу и на првом спрату као вајани украс јављају се женске главе, а на другом спрату поред женских глава израђене су и главе лавова. На бочним фасадама су натписи – на фасади у Херцеговачкој улици: *Одељење за банкарство основано 1882*, а у Травничкој: *Одељење за осигурање основано 1897*. Бочне фасаде су завршене атиком и имају на крајевима по једно мање кубе.

Палата Београдске задруге подигнута је на подводном терену, па је урађено фундавање у армираном бетону (први пут у Београду).¹¹ У сутерену средњег дела зграде налазили су се котларница и два стана за помоћно особље (један двособан и један једноособан).

Обликујући унутрашњи простор у средњем делу зграде, аутори су посебну пажњу посветили одељењима намењеним клијентима и акционарима. У приземљу се налази предворје са сликаном декорацијом у сводовима. Лево и десно од предворја су портирница и телефонска централа. Из предворја се ступа у вестибил са степеништем. Вестибил обухвата висином приземље и оба спрата. Зидови су му украшени пиластрима с јонским капителима, извајаним женским главама и венцем. Природна светлост улази кроз стаклену таваницу, а као канделабри служе две женске фигуре са буктињама. На галерији изнад улаза у шалтер-салу обликована је група фигура – крунисана женска фигура са бакљом и два детета која држе свитак и кесу с новцем – (алегија Србије, осигурања и банкарства).

Шалтер-сала има висину приземља и спрата. Природна светлост улази кроз прозоре и преко стаклене таванице. Салу красе стубови с јонским капителима. На стаклима шалтера насликане су персонификације

привредних грана. У једном углу сале налази се трезор с вратима украшеним сецесијском орнаментиком. У истом стилу су и решетке на прозорима.

Средњи део зграде садржи на првом спрату свечану салу, која висином обухвата и други спрат. Основа сале има облик сличан овалу. На зидовима сале је сликањем дочаран мермер, а као украс јављају се позлаћени рељефи – женске главе и биљке. Свечаном утиску доприносе и мермерни стубови с јонским капителима. Делови сале у облику апсида засведени су полукалотам. Изнад улазних врата је полукружна површина која је била осликана, али слика није сачувана. Велика стаклена површина на прочељу служи као прозор свечане сале. На средини ове површине су стаклена врата за балкон са сликаном сецесијском декорацијом.

У крилима палате у приземљу налазили су се дућани, којима су припадали магацини у подруму. На спратовима су канцеларије које гледају на улице, док су ходници окренути ка дворишту. У крилу из Херцеговачке улице први спрат је био намењен Управи – ту су смештени кабинет директора, канцеларија секретара и просторије за чланове Управе. На другом спрату су канцеларије Одељења за осигурање (архива, књиговодство, благајна, просторије за ревизоре и агенте).

Крило из Травничке улице је дуже од оног из Херцеговачке. На првом и другом спрату биле су канцеларије Одељења за банкарство. На крају овог крила налазили су се станови. У приземљу је био двособан стан домара, смештен иза дућана са лица, па је имао улаз из дворишта. У двориште се долази кроз колски пролаз. Из колског пролаза се улази у пространо степениште намењено станарима. На првом и другом спрату налазио се по један четворособан стан, с трпезаријом, купатилом и собом за млађе.¹²

Изградња палате Београдске задруге изазвала је један урбанистички захват, изведен из естетских разлога. На углу Карађорђевој и Травничке улице налазио се у то време хотел „Босна“. Показало се да хотел заклања поглед на бочну фасаду палате, па је Управа Задруге предложила Београдској општини да откупи хотел од власника Коче Параноса и да га поруши. Три четвртине откупне вредности дала је Београдска задруга, а једну четвртину Општина. Лицитација за рушење хотела одржана је 28. јула 1910. године, а продаја грађевинског материјала заказана је за 20. и 21. децембар. Пошто ни ова ни две касније продаје нису успеле, Општина је овај материјал употребила за своје споредне грађевине. На месту порушеног хотела Општина је уочи Првог светског рата уредила сквер.¹³

Кад је почео Први светски рат, Београдска задруга се преселила у Крушевац, а затим у Солун. Од децембра 1915. године Задруга је радила у Марсељу, одакле је слала улоге штедишама, исплаћивала осигурања и

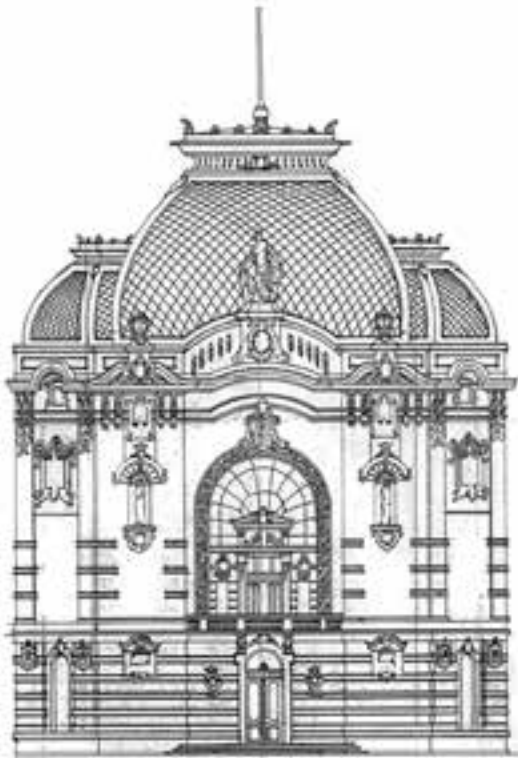
Сл. 2. Вестибил, поглед на главни улаз, улаз у свечану салу и галерију на другом спрату (фотографије на сл. 2 и 3 су из Документације Завода за заштитну споменика културе града Београда)

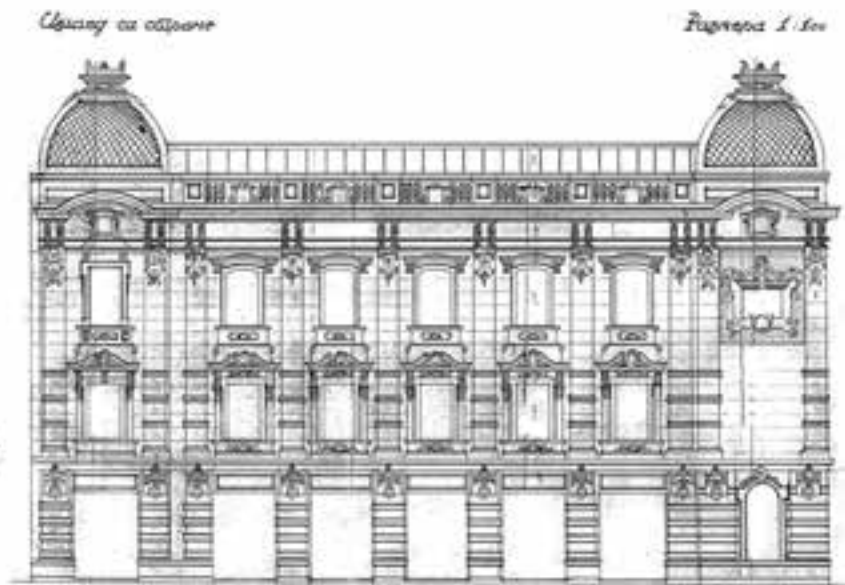
ПАЛАТА БЕОГРАДСКЕ ЗАДРУГЕ

*Сл. 3. Вестибил, поглед
на улаз у шалтер-салу и
галерију*

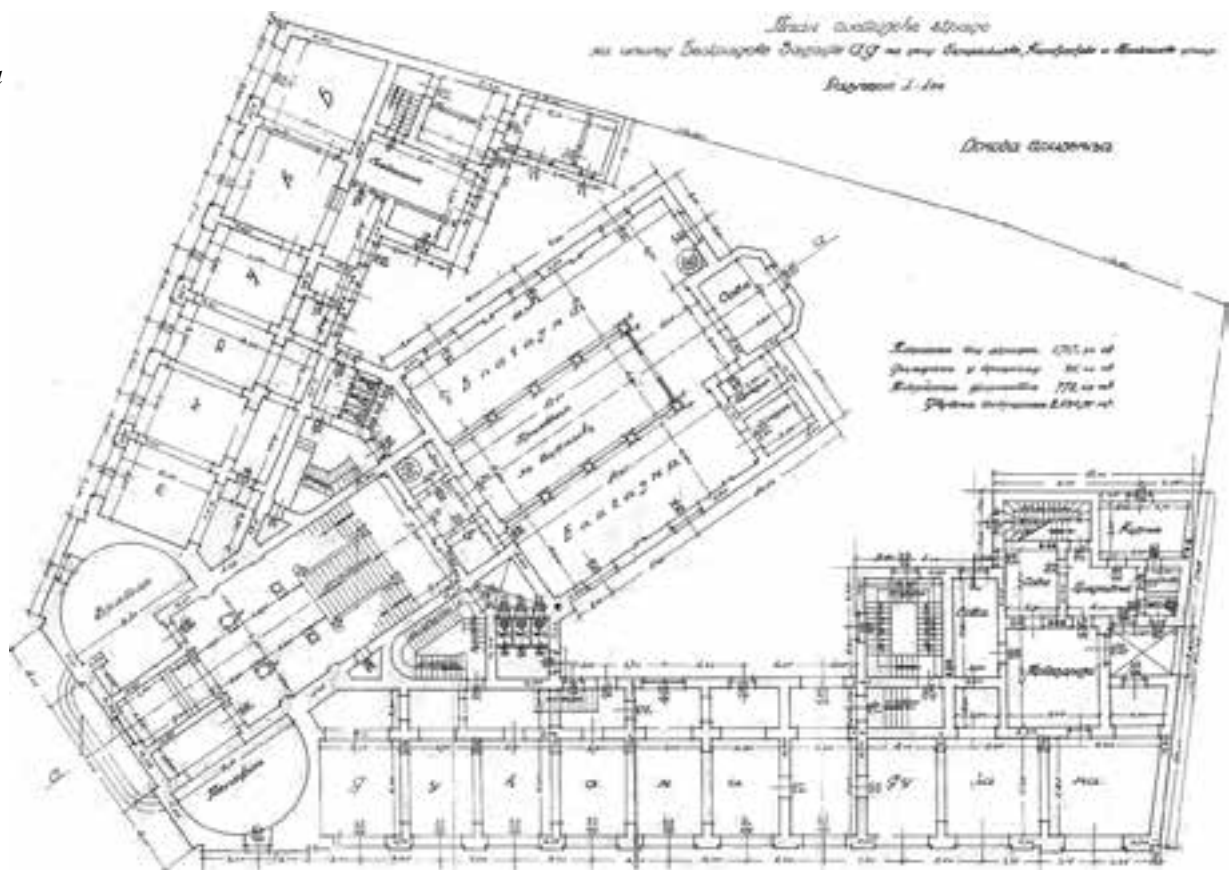

Сл. 4. Прочеље палате (планове на сл. 4–8
снимио инж. Драјомир Владимировић 1931.
године, Документација завода за заштити
споменика културе града Београда)

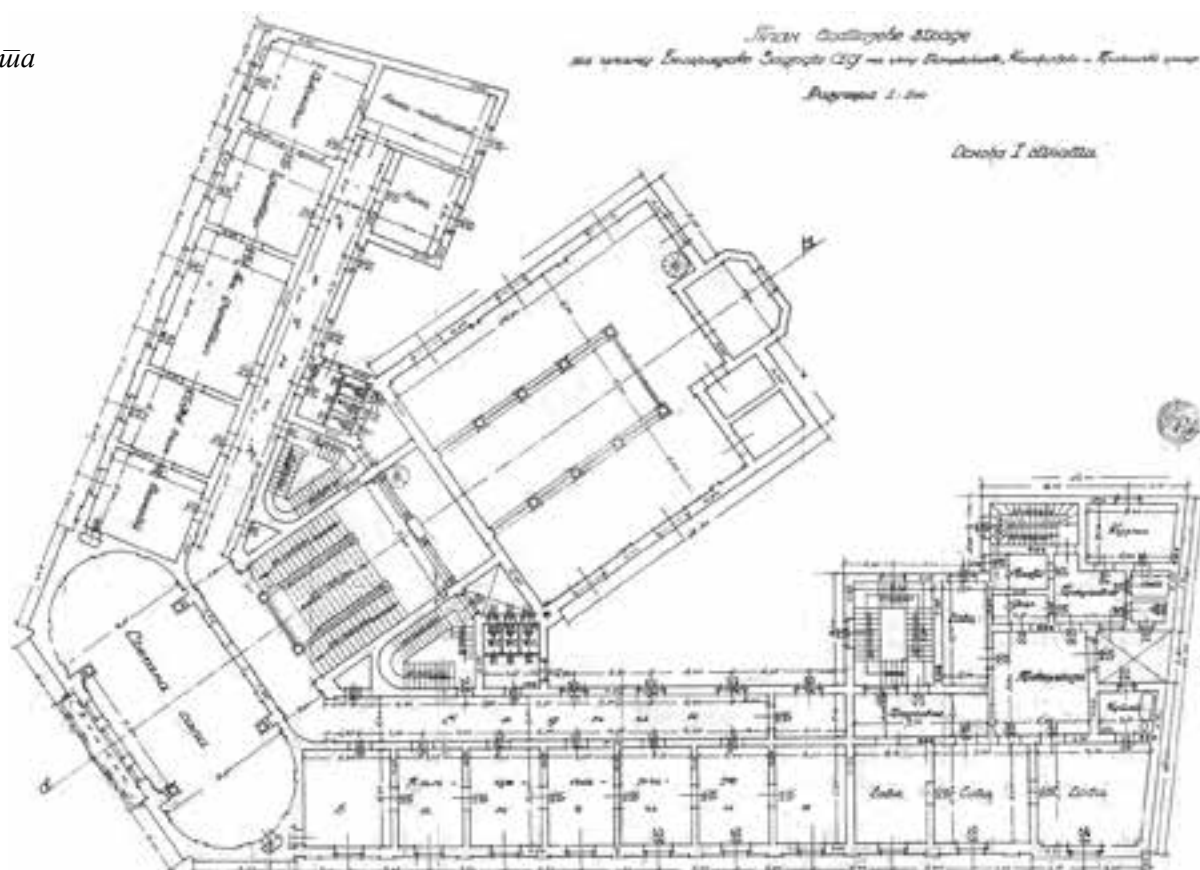
Сл. 5. Фасада крила у Херцејовачкој улици

Сл. 6.
Основа приземља

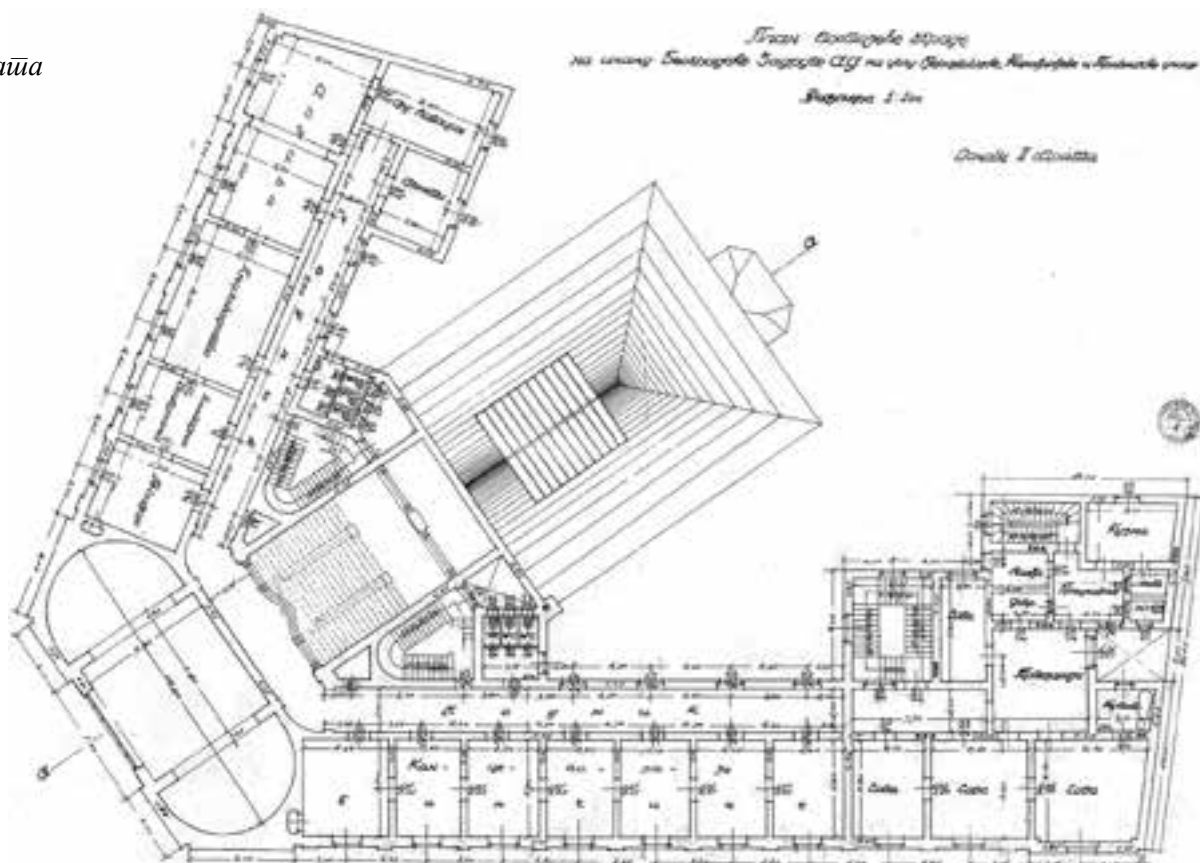

ПАЛАТА БЕОГРАДСКЕ ЗАДРУГЕ

Сл. 7.
Основа првої сїраїи

Сл. 8.
Основа другої сїраїи

давала позајмице. У окупираном Београду палату је користила непријатељска војска, о чему сведоче трагови натписа на прочељу, којим је замењен првобитни натпис *Београдска задруга*. Кад се Задруга 1. марта 1919. године вратила у Београд, затекла је оштећену палату и потпуно празне канцеларије, без каса и намештаја.¹⁴

После поправке зграде и набавке новог намештаја, Београдска задруга је наставила рад. У периоду између два светска рата Задруга је била једна од најјачих новчаних установа у земљи. Финансирала је привреду која гравитира ка Београду, као и грађевинарство и извоз пољопривредних производа.¹⁵

За време Другог светског рата палата Београдске задруге била је оштећена у шестоаприлском бомбардовању 1941. године, али је убрзо поправљена. У новембру исте године др Милорад Ђорђевић, председник Управног одбора и бивши министар финансија, одведен је у Бањички логор, где је стрељан 9. маја 1943. године. Током окупације, Београдска задруга је радила под комесарском управом. Нова оштећења палате настала су у бомбардовању 1944. године, када је срушен велики део крова. После неопходних оправки рад је настављен, па је 29. априла 1945. године одржан збор акционара.¹⁶

Пошто су се по завршетку рата друштвени услови променили, Београдска задруга је престала да постоји. После 1945. године у палату се уселила „Југонафта“, а од 1950. до 2006. године у њој је радио

Геолошко-геофизички завод „Јован Жујовић“ (Геозавод). Између 1956. и 1959. године, над крилима зграде дозидан је трећи спрат па су тада уклоњена кубета на крајевима крила. Станови и дућани претворени су у канцеларије, а шалтер-сала је коришћена као библиотека. У приземљу су на месту улазних врата дућана направљени прозори. Део зграде са шалтер-салом добио је три спрата, који образују светларник око стакленог крова шалтер-сале.¹⁷ На прочељу више не постоји натпис *Београдска задруга*, нема ни сата ни круништа куполе, а оштећен је и натпис на бочном крилу у Травничкој улици. Зграду данас користи Министарство правде.

Палата Београдске задруге проглашена је 1966. године за споменик културе, а 1979. године за културно добро од великог значаја.¹⁸ Конзервација свечане сале урађена је 1986. године.¹⁹ У Заводу за заштиту споменика културе града Београда архитекта Александра Шевић израдила је пројекат рестаурације фасаде.²⁰ Ова знаменита грађевина моћи ће да добије онај изглед какав одговара њеном месту у историји београдске архитектуре.

Мр Светлана В. Недић,
историчар уметности
Београд

НАПОМЕНЕ:

1] *Двадесет-петна годишњица Београдске задруге 1882–1907*, Београд, 1907, 28, 40–41. (даље: *Двадесет-петна годишњица*); Р. Аранитовић, *Педесет година рада Београдске задруге [I]*, Београдске општинске новине, 11, Београд, новембар 1932, 748–749; *Београдска задруга – један од носилаца модерне пресијоничке привреде*, Правда, 12089–12091, Београд, 12, 13, и 14. VI 1938. [35]; М. Костић, *Уједињен Београда*, Београд, 1994, 30–39; Д. Милић, *Привреда Београда (1815–1914)*, у: *Историја Београда*, 2, Београд, 1974, 419–421; С. Илић, С. Јерковић, В. Булајић, *Век осмиурања у Србији 1839–1941*. [каталог изложбе], Београд, 2009, 11–15; Исти, *Кућа од солидној материјала*, НБС инфо, 31, Београд, септембар–октобар 2011, 14–15.

2] *Двадесет-петна годишњица*, 13; Р. Аранитовић, *нав. дело*, 748–749.

3] *Двадесет-петна годишњица*, 46–47. Љ. Никић, *Из архивексионске делатности Константина Јовановића у Београду*, Годишњак града Београда, XXIII, Београд, 1976, 130–131; После пресељења у палату у Карађорђевој улици, Београдска задруга је продала ову зграду Трговачком фонду. Грађевина данас не постоји. Срушена је у Другом светском рату и на њеном месту налази се вишеспратница из шездесетих година.

4] *Београдска задруга. Извештај о раду у 1904. години*, Београд, 1905, [11]; *Двадесет-петна годишњица*, 47–49.

5] *Двадесет-петна годишњица*, 49; *Двадесет-петна годишњица Београдске задруге*, Недеља, 7–8, Београд, 30. IX 1907, 81–94; С. Стојановић, *Српски неимар*, Београд, 1912, 16, 54, 74, 100–101; Н.

Несторовић, *Грађевине и архивексии у Београду прошлој стоголећа*, Београд, [1937], 76–77.

6] *Полајање камена темеља*, Трговински гласник, 209, Београд, 27. IX 1905, [3].

7] *Београдска задруга. Извештај о раду у 1905. години*, Београд, 1906, 9; *Београдска задруга. Извештај о раду у 1906. години*, Београд, 1907, [9].

8] *Прослава Београдске задруге*, Трговински гласник, 216, Београд, 30. IX 1907, [2]; *Са јубилеја Београдске задруге*, Трговински гласник, 217, Београд, 2. X 1907, [2–3]; *Двадесет-петна годишњица Београдске задруге*, Београдске новине, 271, Београд, 2. X 1907, [2–3]; *Домаће вестии*, Српске новине, 220, Београд, 3. X 1907, 1; *Београдска задруга. Извештај о раду 1907*, Београд, 1908, 9.

9] *[Ојласи]*, Трговински гласник, 214, Београд, 28. IX 1907, [4], 215, 29. IX 1907, [4], 216, 30. IX 1907, [4]; *[Ојласи]*, Трговински гласник, 217, Београд, 2. X 1907, [4], 232, 19 X 1907, [4].

10] Н. Несторовић, *нав. дело*, 76–77; Ј. Секулић, Ж. Шкаламера, *Архивексионско наслеђе града Београда II*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Саопштења, 4, Београд, 1966, 31–32; Z. Manević, *Novija srpska arhitektura*, у: *Srpska arhitektura 1900–1970*, Београд, 1972, 17; Б. Несторовић, *Прејед споменика архивексиуре у Србији XIX века*, Републички завод за заштиту споменика културе СР Србије, Саопштења, X, Београд, 1974, 158; Исти, *Београдски архивексии Андра Стевановић и Никола Несјоровић*, Годишњак града Београда, XXII, Београд, 1975, 182–183; Д. Ђурић-Замоло, *Градњели Београда 1815–1914*, Београд, 1981, 80, 97–98; 3.

Јаковљевић, *Фасадна скульптура у Београду. Проблеми заштите*, Гласник Друштва конзерватора Србије, 16, Београд, 1992, 177; Г. Гордић, *Архитектонско-историјски коменшари*, у: М. Костић, Успон Београда, Београд, 1994, 221; Б. Шекарић, *Зграда Београдске задруге*, у: Споменичко наслеђе Србије. Непокретна културна добра од изузетног и великог значаја, Београд, 1998, 109; *Лексикон српских архитекта XIX и XX века*, Београд, 1999, 196–197; Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд, 2003, 203; А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX и XX век)*, Београд, 2005, 336; S. Voganović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX века*, Београд, 2005, I, 64–66, II, 1014–1090; В. Павловић-Лончарски, *Мали њијац на Сави крајем XIX и почетком XX века*, Наслеђе, VI, Београд, 2005, 111–113; Б. Несторовић, *Архитектура у Србији у XIX веку*, Београд, 2006, 370–371.

11] Н. Несторовић, *нав. дело*, 76–77.

12] *Планови палате Београдске задруге (основе свих ешажа, пресека, фасаде)*, снимно грађевински инжењер Драгомир Владимировић 1931. године, Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда; *Цртежи Николе Несторовића за ликовне радове у ентеријеру*, Музеј града Београда, Ур 13800, Ур 13801, Ур 13802; P. Lebl-Albala, *Tako je nekad bilo*, Beograd, 2005, 115, 203.

13] *Оласи*, [Лицитација за рушење хотела „Босна“], Београдске општинске новине, 30, Београд, 25. VII 1910, 434; *Продаја старог грађевинског материјала*, Београдске општинске новине, 50, Београд, 19. XII 1910, 557–558; *Продаја старог грађевинског материјала*, Београдске општинске новине, 2, Београд, 9. I 1911, 8; *Лицитације*, Српски технички лист, 10, Београд, 6. III 1911, 3 [дод.]; *Раг Оштинског одбора. XV редовна седница одржана 22. априла 1911 године*, Београдске општинске новине, 18, Београд, 8. V 1911, 106; С.

Стојановић, *нав. дело*, 103–104; Д. Ђ. [орђевић], *Како се развијала наша извозна и увозна трговина на Сави*, Политика, 11524, Београд, 4. VII 1940, 14; Д. Ђурић-Замоло, *Хоћел „Босна“*, Политика, 19495, Београд, 14. I 1968, 13; Иста, *Хоћели и кафане XIX века у Београду*, Београд, 1988, 14–15; В. Павловић-Лончарски, *нав. дело*, 111–113. На месту сквера је крајем 1967. године саграђена бензинска пумпа и том приликом су пронађени темељи хотела „Босна“.

14] *Београдска задруга. Рачун губишка и добишка са рачуном изравнања на дан 31. децембра 1920. и Извештај Управној и надзорној одбору о раду до закључно 1920*, Београд, 1921, 10–11; Р. Аранитовић, *Педесет година Београдске задруге* [III], Београдске општинске новине, 1, Београд, јануар 1933, 65.

15] *Београдска задруга – један од носилаца модерне професионалне привреде*, Правда, 12089–12091, Београд, 12, 13 и 14. VI 1938, [35].

16] Фотографије палате Београдске задруге оштећене у бомбардовању Београда 1944. године, Библиотека града Београда Ф-II-11; *Београдска задруга а. г. Извештај о раду у 1941–1944 години*, Београд, [1945], [3–5, 11, 23–25]; *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1958, 204.

17] Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда.

18] Исто; *Списак нејоких културних добара од великог значаја*, Службени гласник Социјалистичке републике Србије, 14, Београд, 7. IV 1979, 780.

19] Б. Шекарић, *нав. дело*, 108.

20] Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда.

Summary: SVETLANA V. NEDIĆ

THE BELGRADE COOPERATIVE BUILDING

The Belgrade Cooperative, operating from 1882 to 1945, was one of the strongest banks in the country. It had two departments—banking and insurance. It financed Belgrade’s economy, and could boast clients such as the government of the Kingdom of Serbia. From 1907 it operated in the purpose-built building at the corner of 48 Karadjordjeva, Hercegovačka and Travnička streets. The building was designed by the prominent Belgrade architects Andra Stevanović and Nikola Nestorović, and is considered their most significant joint work. Its sumptuous exterior shows neo-baroque features, with allegorical sculpture on the front façade evoking the activities of the Cooperative. The building consists of a central block that incorporates a vestibule, a counter hall and a conference room, and two wings with shops on the ground floor, and offices and two rental flats on the upper floors. Appraised as an anthological piece of Belgrade architecture, designated as a heritage building in 1966, and a heritage building of outstanding significance in 1979, it now awaits restoration. (The façade restoration project has been designed by the CHPIB architect Aleksandra Šević.)

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 Belgrade Cooperative building: Picture postcard issued by S. Marković, Zagreb, 1926 (Belgrade City Museum, Ur 1009)

Fig. 2 Vestibule: View of the main entrance, the entrance to the conference room and the second-floor gallery (CHPIB Documentation)

Fig. 3 Vestibule: View of the entrance to the counter hall and the gallery (CHPIB Documentation)

Fig. 4 Front façade (plans in figs. 4–8 were drawn by the engineer Dragomir Vladimirović in 1931, CHPIB Documentation)

Fig. 5 Wing façade to Hercegovačka Street

Fig. 6 Ground-floor plan

Fig. 7 First-floor plan

Fig. 8 Second-floor plan